

*„Skúmanie pojmu spravodlivosti na základe marxisticko-leninskej ideológie je dôležité pre poznanie konkrétnych etických a právnych javov. Má význam aj v súvislosti s hlásaním najspravodlivejšej, komunistickej morálky, ktorá robí životnými pravidlami jednoduché normy mravnosti a spravodlivosti.“*

Program Komunistickej strany ZSSR, Moskva 1962.

Historické, kultúrne, politické horizonty teoretickej i praktickej právnej aktivity veľmi často obsahujú hodnotiace úvahy, zahrňujúce predstavy o vzájomnom vzťahu práva a spravodlivosti. K opornému bodu absolútne platného a všeobecne prijateľného riešenia otázky charakteru a kvality tohto vzťahu sa však v právnofilozofických úvahách nikdy nedospelo. Dilemy sprevádzajú tak pojem spravodlivosti, ako aj pojem práva od Platónových čias podnes.

Nezhody v nazeraní na vzťah spravodlivosti a práva zachádzajú totiž ďaleko za hranice teoretického sporu o tom, či samo právo je stelesnením hodnoty spravodlivosti, alebo či je spravodlivosť ideálnym cieľom, ktorého dosiahnutie by malo byť najzákladnejšou funkciou práva alebo kritériom hodnotenia tohto práva. Kde sa hodnotenie v pojmoch spravodlivosti konkretizuje na predstavu záujmov a cieľov, ktoré by za ňou mali stáť (čo priamo alebo nepriamo prináša so sebou postoj hodnotiaceho k záujmom a hľadiskám vyjadreným v iných koncepciách spravodlivosti), tam sa začínajú ostré názorové nezhody. V súčasnom období koexistencie dvoch svetových sústav a ich morálnych koncepcií nadobúdajú formu prudkého ideologického boja. Odpoveď na otázku, ktoré z oboch zriadení — kapitalistické či socialistické — môže človeku zabezpečiť šťastnejší a spravodlivejší život, má teoretický i praktický význam. Skrýva v sebe možnosť mobilizovať i demobilizovať ľudí vedome zaangažovaných na budovaní týchto zriadení.

Akými zbraňami disponuje v tomto ideologickom boji marxistická právna veda, veda o najpokrokovejšom, najhumánnejšom, najspravodlivejšom práve, za ktorým stojí najvyšší záujem robotníckej triedy — premena spoločenského zriadenia podľa komunistických zásad? Môže táto veda prijať pojem spravodlivosti ako súčasť sveta právnych fenoménov? Ak áno, potom aké sú charakteristické znaky tejto kategórie a jej vnútorný vzťah k právu?

## II

V socialistickej právnej teórii už dlho prevláda presvedčenie, že konštatovaním pozitívnosti sa podstata práva nevyčerpáva. Charakteristickým sa pre ňu

stal komplexný prístup k poznávaniu práva, predstavujúci snahu preniknúť k podstate tohto mnohostranného spoločenského javu skúmaním najcharakteristickejších foriem jeho prejavu. Koncepcie chápania práva, ktoré sú výsledkom takéhoto prístupu k jeho skúmaniu, odrážajú sa v úsilí o širšie vymedzenie práva, o obohatenie jeho definície novými prvkami.<sup>1</sup>

Definície práva už nie sú čisto deskriptívne, nominálne, vymedzujúce, čo je právom, ale sú aj praktickými, hodnotiacimi definíciami, odpovedajúcimi na otázku o jeho zmysle, význame a zdôvodnení. Snahou o také predpoklady práva, ktoré sú v porovnaní s predpokladmi v iných koncepciách lepšie a hlbšie odôvodnené, stávajú sa prostriedkami argumentácie v kontraverzii o pojme práva v prospech koncepcie socialistického práva. O úspechu tejto koncepcie v jej konfrontácii s inými rozhoduje predovšetkým presvedčivosť cieľov ležiacich v základe socialistického práva. Keďže kategória cieľa bola najdôkladnejšie rozpracovaná v oblasti marxistickej etiky, pri každom pokuse analyzovať pojem práva dostáva sa do centra pozornosti vzťah medzi právom a etikou, a teda i vzťah medzi právom a jednou zo základných morálnych hodnôt — spravodlivosťou. Intencionálnym elementom chápania a vymedzovania pojmu práva, jeho vertikálnou dimenziou sa takto stáva pojem spravodlivosti.

Všestranné vystihnutie problematiky vzťahu práva a spravodlivosti je však v marxistickej právnej vede stále nedocenené. Donedávna sa tento problém rozoberal len formou marxistického kriticismu idealistického pojmu spravodlivosti, resp. formou principiálnej kritiky jej občianskoprávnej koncepcie či zdôrazňovania jej historického charakteru. Len veľmi málo prác sa zaoberá detailnejším rozborom pojmu a zvláštnych aspektov spravodlivosti, aj to iba okrajovo.<sup>2</sup> Úzko to súvisí s dlho prevládajúcou pozitivistickou tendenciou v marxistickej právnej vede, vykazujúcou akékoľvek hodnotiace úvahy nad platným právom za hranice vedeckého myslenia. Avšak sama existencia a potreba efektívneho pozitívneho práva usmernila pozornosť právnej vedy na kvalitu tohto práva, a tým aj na otázku kritérií hodnotenia jeho noriem za účelom ich progresívneho prepracovania.

Asi od štyridsiatych rokov robia sa v marxistickej právnej vede pokusy nájsť kritériá hodnotenia socialistického práva v hodnotovom systéme marxistickej etiky, pokusy o reintegráciu práva a morálky, o doplnenie hľadísk racionalizácie a zdokonaľovania právnej politiky axiologickým hodnotením.<sup>3</sup> Etické hodnotenie práva je nielen elementom integrácie etiky a právnych vied, ale aj elementom napomáhajúcim realizáciu spoločenských ideálov marxizmu.

Tomuto axiologickému hodnoteniu práva, ktoré umožňuje systém marxis-

<sup>1</sup> Pozri napr. KAZIMIRČUK, V. P.: *Pravo i metody jeho izučeniya*, Moskva 1965. DOJČÁK, P.: *Právo a sociológia*, Bratislava 1967. OPALEK, WRÓBLEWSKI, *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969.

<sup>2</sup> Ak ponecháme bokom článkovú tvorbu, potom sú to najmä KNAPP, V.: *Filozofické problémy socialistického práva*, Praha 1967, s. 166, a JANKOWSKI, H.: *Prawo i moralność*, Warszawa 1968, s. 175.

<sup>3</sup> Z novších prác najmä cit. diela KNAPPA a JANKOWSKÉHO, aj JAKUBA, E. A.: *Právo i mravnostnosť kak regulatory socialnyh otnošenij*, Charkov 1970.

tickej etiky, osobitne jednej z hodnôt najviac spätých s tradíciami marxizmu — spravodlivosti, chceme sa venovať v ďalších úvahách.

### III

Spravodlivosť je mnohoznačný pojem, sociálno-politický, morálny a právny súčasne. Vzťahuje sa na ekonomické vzťahy, štruktúru a fungovanie spoločenských inštitúcií, sociálne a politické postavenie osobnosti, na právne normy, kategórie mravnosti, konkrétne činy jednotlivcov, národov, štátov atď. Tento pojem angažuje rôzne koncepcie v oblasti politiky, ideológie, politickej ekonómie i právnej filozofie. Nám pôjde o analýzu vnútorného vzťahu tejto kategórie k právu, o jej význam vo svete právnych fenoménov.

Z hľadiska spravodlivosti sa právne systémy nehodnotili len na pôde právnej filozofie. V každej epoche historického vývinu príslušnej spoločnosti formuje sa ako súčasť spoločenského (právneho) vedomia, ako javová forma usporiadania spoločenských vzťahov a súčasne ako hodnotiaci princíp, *cit spravodlivosti*. Je to jasná alebo menej jasná predstava o tom, čo je a čo nie je spravodlivé, vyjadrujúca súčasne akési „pevné minimum potreby spoločenskej spravodlivosti“.<sup>4</sup>

Cit spravodlivosti je kategóriou sociálno-právnej psychológie ako „osobitnej formy odrazu spoločenského bytia, zvláštnej formy duchovnej činnosti, ktorá vzniká v istých spoločenských skupinách... na základe všeobecných podmienok ich života, prostredia, v ktorom žijú. Charakterizuje ju náhodne sa tvoriaci vzťah k právnym javom spoločnosti... Právna psychológia vzniká v dôsledku vzájomného pôsobenia, styku ľudí v skupinách, kolektívoch, spoločnosti. Toto vzájomné pôsobenie vedie k tvorbe určitých viac či menej stabilných nálad, citov, návykov, tradícií, vyplývajúcich z právneho vedomia skutočnosti.“<sup>5</sup> Právna psychológia vzniká z potrieb praktického života a spolu s právnou ideológiou (zosystemizované, teoretické vedomie) tvorí vzťah človeka k hodnotám, dáva mu hodnotovo-normatívnu orientáciu v právnej sfére.

Takto vytváraný cit spravodlivosti má subjektívny charakter, bezprostredne závisí od triednych záujmov a názorov, teda aj od stupňa zrelosti triedneho vedomia. Je súčasne konkrétnou kategóriou, odrážajúcou existujúce usporiadanie spoločenských vzťahov, je postulátom práve k týmto vzťahom a výrazom konkrétnych potrieb. Ak však chceme pochopiť základ tejto triednej a individualizovanej situovanosti i historickej relatívnosti ponímania spravodlivosti v mnohých konkrétnych prejavoch, a zároveň ju poznávať z ontologického aspektu, čo nijako nemožno zamieňať s citom spravodlivosti, potom sa musíme snažiť preskúmať ju v rovine *pojmu* a preniknúť k podstate tohto javu. Podstata je vo všetkých rozmanitých prejavoch stála.

Prv však, ako prenesieme tento pojem do sveta práva, všimneme si jeho rozpracovanosť vo všeobecnej, filozofickej rovine.

<sup>4</sup> LUKAŠEVA, E. A.: Sociálno-pravovaja psihologija, Sovetskoe gosudarstvo i pravo 8, 1971, s. 21.

<sup>5</sup> Tamže, s. 22–23.

Pojem spravodlivosti predstavuje vyšší stupeň abstrakcie ako cit spravodlivosti. Patrí k tomu množstvu filozofických pojmov, nad ktorých teoretickými konštrukciami sa vždy týčili emotívne významy, a preto je veľmi ťažké presne ich vymedziť.

Odhaliac zákonitosti vývinu spoločnosti, Marx a Engels vysvetľovali množstvo významov a meritórne odlišných interpretácií pojmu spravodlivosti v prácach buržoázných autorov podmienenosťou mravných predstáv „praktickými vzťahmi, v ktorých sa uskutočňuje výroba a výmena“.<sup>6</sup>

O pochopenie Marxom položených základov materialistického riešenia pojmu spravodlivosti — podľa nášho názoru — úspešne sa pokúsila E. Zyróová v práci *Pojem spravodlivosti u K. Marxa*.<sup>7</sup> Polemizuje tu s prvou a vlastne jedinou analýzou pojmu spravodlivosti v Marxových názoroch, s dielom R. Dahrendorfa *Marx v perspektive*.<sup>8</sup>

Dahrendorf rekonštruje pojem spravodlivosti u Marxa metódou založenou na skúmaní, či je možné v Marxových prácach nájsť takú predstavu faktického stavu, ktorá by zodpovedala významu pojmu spravodlivosti, aký mu dáva on sám. Prichádza k záveru, že spravodlivosť u Marxa je len relatívnou ideou, čo znamená, že je významná len pre istú spoločensko-ekonomickú formáciu. Takto neguje etický charakter tejto kategórie u Marxa.

Žyróová uznáva, že Marx kritizoval buržoázu spoločnosť a jej práva na základe dialektickej nevyhnutnosti historického pohybu, a nie na základe nejakej absolútnej spravodlivosti. Pripúšťa aj to, že sa Marx týmto pojmom nikdy podrobne nezaoberal a *expressis verbis* ho neformuloval. Zdržanlivosť Marxa pri samom používaní pojmu spravodlivosť vysvetľuje jeho prakticko-revolučným vzťahom k spoločenskej skutočnosti. Píše: „Odriekanie sa od moralizovania, neskrývaná nechúť k vyhlasovaniu a postulovaniu všeobecnej spravodlivosti, bez ohľadu na objektívne podmienky a možnosti jej realizácie, odhodlane kritický vzťah k ideológom, šermujúcim vznešenými heslami spravodlivosti, ktorá — podľa Marxa — niekedy vôbec nezávisí od úmyslov tých, čo ju hlásajú, objektívne slúžili na obranu záujmov mocných tohto sveta, mylne sa chápali a tendenčne predstavovali ako odriekanie sa Marxa od hodnotenia z hľadiska vlastného ideálu spravodlivosti javov minulej i súčasnej spoločenskej skutočnosti.“<sup>9</sup>

Celá ďalšia argumentácia práce smeruje k dôkazu, že spravodlivosť u Marxa nebola len sociálnym princípom, kategorickým imperatívom na zrušenie všetkých vzťahov, v ktorých je človek poníženou bytosťou, ale aj eticky relevantnou kategóriou.

Pojmy „spravodlivý“ a „nespravodlivý“ sa v Marxovom diele vyskytujú v dvojakom význame. „Marx ich niekedy používa v *etologickom* význame,

<sup>6</sup> Pozri PAZENOK, S.: Socializm i spravodlivost', Moskva 1967, ako aj cit. prácu V. KNAPPA, s. 11.

<sup>7</sup> ŻYRÓ, E.: Pojęcie sprawedliwosci u K. Marksa, Warszawa 1966.

<sup>8</sup> DAHRENDORF, R.: Marx in Perspektive. Die Idee des Gerechten im Denken von K. Marx, Hanower 1952.

<sup>9</sup> ŻYRÓ, E.: c. d., s. 8.

opisujúc to, čo sa v minulých epochách alebo v súčasnej spoločnosti považovalo za spravodlivé, inokedy zasa v *axiologickom* význame, vyjadrujúc vlastný úsudok o skúmaných spoločenských vzťahoch, či postulujúc a odporúčajúc také spoločenské vzťahy, ktoré by sa podľa neho mali uznať za spravodlivé“ — píše Žyróová.<sup>10</sup>

Podľa Žyróovej je taktiež veľmi dôležité rozlíšiť u Marxa chápanie spravodlivosti ako *sociologickej* kategórie a *etickej* kategórie.

„Marxovský názor na spravodlivosť ako na spoločenský fakt spočíva — hovorí Žyróová — na chápaní spravodlivosti ako vlastnosti spoločenských vzťahov, ako pojmu determinovaného určitou spoločensko-ekonomickou základňou, meniaceho sa v závislosti od zmien tejto základne.“<sup>11</sup> Problém správneho regulovania spoločenských vzťahov, t. j. ich adekvátneho usporiadania vo vzťahu k ľudským potrebám stavia pred človeka ustavičný vývin výrobných síl. Spravodlivosť vzťahov je z tohto hľadiska ich konformitou s vývinom spoločnosti a súčasne historickým odôvodnením existujúcich vzťahov. Pochopiteľne, nemožno redukovať správne utváranie spoločenských vzťahov na celkovú organizáciu spoločnosti. Keď hovoríme o spravodlivom spoločenskom poriadku, nevyplyva z toho automaticky spravodlivosť všetkých procesov a udalostí, ktoré v rámci tohto systému prebiehajú. Tak isto ak je nespravodlivý jeden z procesov, nemožno označiť za nespravodlivý celý systém. Pritom treba na otázku spravodlivosti spoločenských vzťahov odpovedať diferencovane: možno hovoriť o spravodlivej celkovej spoločenskej organizácii, o spravodlivých jednotlivých jej častiach (parciálna spravodlivosť), ako aj o základnom postavení človeka v spoločnosti, odvodenom z povahy spoločenských vzťahov (individuálna spravodlivosť). Základným kritériom spravodlivosti vo všetkých jej aspektoch je však súlad utvárania i posudzovania spoločenských vzťahov so zákonitostami spoločenského vývinu.

Marx teda neuznáva večnú a nemennú spravodlivosť, vždy ju chápe ako vyjadrenie existujúcich vzťahov, či už z ich konzervatívnej, alebo revolučnej stránky. Avšak celkove z Marxových názorov, najmä z jeho koncepcie človeka a predstavy budúcej spoločnosti vyplýva, že Marx uznával istý spoločný, všeľudský element, obsiahnutý v historicky prechodných triednych pojmoch spravodlivosti rôznych triedne podfarbených etických systémov. Je to uspokojovanie potrieb ľudí. Takto Marx podriaďuje kritérium spravodlivosti ako sociologickej kategórie najvšeobecnejšiemu kritériu sociálnej hodnoty každého javu — vedecky odôvodneným potrebám ďalšieho rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov v záujme širokých mas pracujúcich, t. j. tendencií ľudstva za vytvorenie dokonalejších spoločenských vzťahov na základe likvidácie akéhokoľvek druhu vykorisťovania.

Výroky Marxa o spravodlivosti v jej etickom aspekte, t. j. ako o hodnote, ideáli, sú v jeho diele oveľa vzácnejšie. E. Žyróová rekonštruovala pojem takto chápanej spravodlivosti porovnávacou analýzou autentických Marxových textov.

<sup>10</sup> Tamže, s. 10.

<sup>11</sup> Tamže, s. 53.

Vychádza z toho, že Marx považoval za nespravodlivé tie javy, ktoré ľuďom spôsobujú krivdu, prekážajú dokonalému rozvoju ich schopností, teda spoločenský poriadok založený na súkromnom vlastníctve. Nespravodlivými sú pre neho vzťahy, v ktorých sa na rôznych ľuď aplikuje rovnaké kritérium: rovnosť vlastníkov tovarov, vymieňajúcich ekvivalent za ekvivalent. Marx poukazuje na povrchné chápanie rovnosti na základe tovarovej výmeny, bez ohľadu na hlbšie procesy, prebiehajúce v buržoáznom spoločensko-ekonomickom procese. „Ak si uvedomíme, čo Marx považoval za nespravodlivé — píše Žyróová — môžeme z toho vyvodiť, že spravodlivým je podľa Marxa život z vlastnej práce, ťaženie z jej výsledkov a zaoberanie sa týmito výsledkami podľa vôle a záujmu bezprostredných výrobcov.“<sup>12</sup>

Vidíme teda, že uspokojovanie potrieb človeka je pre Marxa iba východiskom materialistického riešenia spravodlivosti, kým jej základom je rovnomerné uspokojovanie týchto potrieb, ich rozdeľovanie na princípe skutočnej rovnosti. Podstatou, základným kritériom spravodlivosti ako hodnoty, tak ako ju Marx formuloval vo svojich výpovediach, je teda odpradáвна aplikované kritérium rovnosti.<sup>13</sup>

Pre klasikov marxizmu bol boj za spravodlivosť bojom za odstránenie právom či obyčajmi uznanej nerovnosti, pre ktorú nenachádzali dôvod ani v skutočnosti, ani v myslení. Rovnosť však pre nich nikdy nebola abstraktnou a formálnou kategóriou, ktorá by mohla charakterizovať rôzne spoločenské systémy. Na rozdiel od idealistickej filozofie skoncipoval marxizmus abstraktne formulovanú rovnú mieru historickým spôsobom, odhaliac, že sa vždy naplňovala konkrétnym obsahom podľa historických okolností, že teda rovnosť je len abstrakciou z existujúcich nerovností, chápaných z určitého zorného uhla. V triednej spoločnosti vyjadrovalo rovné meradlo vlastne nerovnosť, potvrdenú navyše sociálnym a právnym poriadkom.

Tak v buržoáznom chápaní spočívala rovnosť na aplikácii rovnakého kritéria na ľudí, ktorí voči sebe vystupovali výlučne ako vlastníci tovarov. Išlo teda o rovnosť ľudí nachádzajúcich sa v diametrálne odlišnom ekonomickom postavení.

Pri svojom vymedzovaní rovnosti berú teda klasici marxizmu do úvahy nerovnosť vyplývajúcu z istého výrobného spôsobu. „Rovnosť — čítame vo

<sup>12</sup> Tamže, s. 78.

<sup>13</sup> Definovanie spravodlivosti prostredníctvom rovnosti nie je samo osebe ničím novým. Od Aristotela idú oba pojmy ruka v ruke. Aj súčasní autori považujú rovnosť za základný kameň spravodlivosti. Tak napr. Ch. Perelman v práci *De la Justice* vidí v ideí rovnosti spoločného menovateľa, konštantný element všetkých koncepcií spravodlivosti, ktoré sa historicky vyskytli. Rovnosť stotožňuje s formálnou spravodlivosťou. Definuje ju ako zásadu konania, v zmysle ktorej osoby patriace do tej istej kategórie treba traktovať rovnako (s. 37 tejto práce v poľskom preklade *O sprawedliwosci*, Warszawa 1959). Aj A. Ross na s. 268 svojej práce *On Law and Justice* (Berkeley 1959) píše: „Princíp formálnej rovnosti, t. j. rovnosti za rovnakých rozhodujúcich okolností je nevyhnutným dôsledkom racionálnej koncepcie spravodlivosti. V požiadavke rovnosti leží postulát, aby sa ľudia netraktovali rovnako bez dôvodu, ľubovoľne. Požiadavka spravodlivosti sa má chápať v relatívnom význame, ako požiadavka, že len rovnakí sa majú traktovať rovnako.“ Aj v najnovších prácach socialistických autorov sa stretávame s pohľadom na rovnosť ako na základ spravodlivosti. Pozri cit. prácu V. KNAPPA, s. 180, aj SZOTÁČZKY, M.: *Socialist Law and Justice*, Pécs 1971, s. 33.



*Svätej rodine* — to je vedomie človeka o sebe samom v elemente praxe, t. j. teda vedomie človeka o inom človeku ako jemu rovnom a postoj človeka voči inému človeku ako jemu rovnému.<sup>14</sup>

Nechápu ani rovnosť v absolútnom význame, bez ohľadu na prírodnú či prirodzenú nerovnosť ľudí. Takáto nerovnosť ľudských pováh, talentov či schopností nie je však pre nich dôvodom sociálnej nerovnosti. „Rozdiely medzi hlavami a myšlienkovými schopnosťami nemajú za následok rozdiely medzi žalúdkami a fyzickými potrebami. Všetky ľudské bytosti majú rovnakú vlastnosť, ktorá odôvodňuje zaobchádzanie s nimi ako s rovnými: spolupatričnosť k ľudskému druhu.“<sup>15</sup> Idea rovnosti sa teda nevzťahuje na hypotetickú rovnosť ľudských možností či rovnakosť fyzických a mentálnych schopností, ale na rovnaké možnosti v sociálnej, politickej i právnej oblasti.

Prvou podmienkou dosiahnutia takejto rovnosti je zrušenie tried, vytvorenie rovnakých práv v politickej i právnej sfére. Zrušenie tried bude znamenať zrod vzťahov rovnosti medzi všetkými občanmi vzhľadom na výrobné prostriedky ako celok. Vytvorenie rovnakých práv v politickej a právnej oblasti bude znamenať vytvorenie principiálne rovnakého postavenia všetkých členov spoločnosti pri utváraní a vývine ich individuálnych životných podmienok, za súčasného rozvíjania spoločenského produkčného a reprodukčného procesu.

Uskutočnenie takejto rovnosti považovali klasici marxizmu za dlhotrvajúci proces, spätý s objektívnymi historickými podmienkami, smerujúci ku komunizmu.

Nie je ťažké si všimnúť, že celá argumentácia klasikov v prospech rovnosti je prepletená etickým postulátom *slobody* každého človeka. Pritom tento postulát vymedzili negatívne i pozitívne.<sup>16</sup> Dvoma aspektami, komponentmi pojmu slobody sú:

1. *sloboda od niečoho*, ktorú chápú ako odstránenie vonkajších prekážok a obmedzení, ako vyňatie človeka z pôsobenia určitých determinánt (vykorisťovanie, nevedomosť, verejná kontrola a pod.), ako možnosť človeka rozširovať svoju moc nad vlastným životom, spoločenskými vzťahmi a prírodou.

Z tohto aspektu sa sloboda javí ako stav a proces súčasne. „Je procesom, v ktorom si človek či spoločnosť vydobýja od vonkajšieho prostredia možnosti humánnejších podmienok vlastného života či kultúrnejšieho uspokojovania svojich potrieb a realizáciu svojich humanizačných potencií. Takáto sloboda sa získava praktickou reprodukciou podmienok humanizácie spoločnosti, ktorými sa zároveň garantuje, kodifikuje dosiahnutý stav slobody. Spoločnosť či človek to robia dovtedy, kým sa výsledky ich vlastnej tvorby nezmenia,

<sup>14</sup> MARX, K., ENGELS, F.: Svätá rodina, Bratislava 1963, s. 111.

<sup>15</sup> ŽYRÓ, E.: cit. práca, s. 127. Aj Lenin napísal: „Keď socialisti hovoria o rovnosti, chápú pod ňou vždy sociálnu rovnosť, rovnaké spoločenské postavenie, a nijako nie rovnaké fyzické a duševné schopnosti jednotlivých ľudí.“ Zbrané spisy 24, s. 364.

<sup>16</sup> Pozri bližšie HLÁVEK, A.: Engels a problém slobody, Filozofia XXVI, 2, 1971, s. 136. S Marxovými myšlienkami o slobode (i keď v špecifickom význame) sa stretávame v Debatách o slobode tlače, Zbrané spisy I, Praha 1957, s. 46–97.

v dôsledku im vlastných tendencií, na obmedzovanie a popieranie predtým pomocou nich získanej alebo už novej slobody.<sup>17</sup>

Poznanie nevyhnutnosti, na ktoré sa donedávna problém slobody v marxistickej filozofickej literatúre redukoval, chápe Engels len ako predpoklad umožňujúci ľudskú slobodu. Sama sloboda je praktické ovládanie tejto nevyhnutnosti, tvorivá schopnosť človeka usmerňovať pôsobenie objektívnych zákonitostí.

2. *Sloboda niečoho* sa chápe ako príležitosť rozvíjať ľudské sily a schopnosti, vytvárať a využívať hodnoty. Z tohto zorného uhla sa sloboda javí ako možnosť zvoliť si rôzne alternatívy, ako možnosť rozhodnúť sa pre isté ciele.

Sloboda niečoho je možné definovať ako nevyhnutnú podmienku formovania cieľov, ich premeny na konkrétne činy pomocou spoločenských inštitúcií.

Oba aspekty slobody sa celkom zhodujú so zásadou determinizmu. Pritom marxistická filozofia sa neobmedzuje na tvrdenie, že výber je determinovaný, ale že určitý výber preferuje a eticky odôvodňuje.

Práve tak ako rovnosť, ani slobodu nechápu klasici marxizmu absolútne, ale ju podmieniajú rovnosťou v spoločenských vzťahoch. Žyróová píše: „Hranice slobody a rovnosti jednotlivcov v spoločenských vzťahoch sú v organickom zväzku: sloboda a rovnosť sa navzájom podmieniajú. Na jednej strane môže byť človek slobodný len vtedy, keď jeho spolužitie s inými je založené na zásadách rovnosti, na druhej strane rovné môžu byť len vzájomné vzťahy medzi slobodnými ľuďmi.“<sup>18</sup> Úplná spoločenská sloboda by znamenala úplnú spoločenskú rovnosť. Ak široké chápanie rovnosti priviedlo klasikov marxizmu k slobode, tak ich zasa pojem slobody zaviedol naspäť k pojmu rovnosti.

Z povedaného možno usúdiť, že klasici marxizmu považovali za ohnisko spravodlivosti rovnosť tak vo vzájomnom vzťahu jednotlivcov, ako aj pri hodnotení tohto vzťahu. Avšak ako konštantný element spravodlivosti kladie rovnosť ab initio problém svojej variabilnej interpretácie. Relatívnosť požiadaviek rovnosti robí nevyhnutnou podmienkou jej aplikácie určenie kritérií zaraďovania ľudských bytostí do kategórií, v rámci ktorých sa bude s nimi zaobchádzať ako s rovnými. V súlade s tým rôzne koncepcie spravodlivosti, vychádzajúc z idey rovnosti, obsahovali vždy rôzne kritériá definovania kategórií, na ktoré sa mala rovnosť aplikovať.

Zo základných koncepcií spravodlivosti sa takto vyskytli: 1. každému to isté, 2. každému podľa jeho spoločenského postavenia, 3. každému podľa jeho práce (zásluh), 4. každému podľa jeho potrieb a 5. každému to, čo mu patrí podľa práva.<sup>19</sup>

Rovnosť skutočne zabezpečuje iba presnú, nestrannú, t. j. formálne spravodlivú aplikáciu pravidiel, ale celý pojem spravodlivosti nevyčerpáva. Spravodlivosťou nie je len nestranná aplikácia akéhokoľvek pravidla, musí ísť o aplikáciu spravodlivého pravidla. Tu je veľmi relatívny komponent, usmerňujúci pozornosť na posudzovanie príslušnej koncepcie spravodlivosti v kontexte histo-

<sup>17</sup> HLÁVEK, A.: cit. článok, s. 140.

<sup>18</sup> ŽYRÓ, E.: c. d., s. 122.

<sup>19</sup> PERELMAN, Ch.: c. d., s. 30.



rických, sociálnych a ekonomických okolností. Meritórna podstata pojmu spravodlivosti závisí takto od prijatia koncepcie (pravidla), ktorej spravodlivosť treba odvodiť od všeobecnejších princípov. Tu sa potom dostáva k slovu celá koncepcia sveta toho, kto spravodlivosť realizuje, stupnica hodnôt, ktorú uznáva. Zdôvodňovanie hierarchie hodnôt ústi do nevyhnutnosti odôvodniť jej najvšeobecnejšie základy a princípy až po východiskovú hodnotu. Mnohí nemarxistickí autori tu prichádzajú k úplne skeptickému záveru. Napr. Ch. Perelman vo svojej práci *O spravodlivosti* píše, že „aj najprísnejšia analýza sa musí ohraničiť na skonštatovanie nesúhlasov rôznych hodnôt, vyplývajúcich z rôznych systémov. Je však nemožné nájsť objektívne kritériá, ktoré by odôvodňovali nepopierateľnú prednosť jedného hodnotového systému pred druhým“, <sup>20</sup> pretože základná hodnota každého normového súboru (ako imperatívneho vyjadrenia hodnôt) je v logickom i experimentálnom zmysle ľubovoľná, neodôvodniteľná.

S Perelmanom treba súhlasiť, kým tvrdí, že zhodu znemožňuje konflikt záujmov, ktoré v jednotlivých koncepciách stoja za spravodlivosťou, teda konflikt ideológií. Dôvody na preferovanie hodnotovej hierarchie marxizmu možno však nájsť tak v logike, ako aj v skutočnosti.

Podľa Žyróvej používa Marx pojem spravodlivosti v dvojakom význame:

1. Pod spravodlivosťou v užšom slova zmysle chápe priznanie toho človeku, čo mu patrí z titulu jeho práce či zásluh.

2. Pod spravodlivosťou v širšom zmysle rozumie priznanie príslušných práv každej ľudskej bytosti, bez ohľadu na jej prínos. <sup>21</sup>

Inými slovami marxistické chápanie spravodlivosti v užšom zmysle zodpovedá koncepcii „každému podľa jeho práce (zásluh)“ a poňatie spravodlivosti v širšom zmysle koncepcii „každému podľa jeho potrieb (to isté)“. Jankowski správne upozorňuje, že kombináciou týchto dvoch formúl sa podstata spravodlivosti u Marxa nevyčerpáva. Obsahuje ešte jeden element, ktorý neberie do úvahy žiadna zo spomínaných formúl, a to „od každého podľa jeho možností a schopností“. <sup>22</sup>

Spravodlivosť v širšom zmysle je u Marxa postulátom priznania každej ľudskej bytosti maxima možností na realizáciu života najhodnejšieho človeka. Kritériom traktovania ľudí ako rovných je sama ich ľudskosť, to, že myslia, cítia a organizujú si život ako ľudia. Táto požiadavka sa vzťahuje na ľudí bez ohľadu na ich skupinovú či triednu príslušnosť, pritom však vyjadruje a chráni životné záujmy proletariátu. Takto sa v Marxovom chápaní spravodlivosti prelínajú všeludský a triedny aspekt: záujmy proletariátu sa zhodujú so záujmami všetkých pracujúcich vrstiev, s historickým vývinom. Oslobodenie proletariátu razí cestu celého ľudstva k odstráneniu nespravodlivosti zo spoločenských vzťahov, komunizmus predstavuje rozkvet a progres celého ľudstva.

<sup>20</sup> PERELMAN, Ch.: *Droit, Morale et Philosophie*, Bibliothèque de Philosophie du Droit, tome VII, Paris 1968, s. 35.

<sup>21</sup> ŽYRÓ, E.: c. d., s. 135.

<sup>22</sup> JANKOWSKI, c. d., s. 82.

Len širšie chápanie (každému podľa jeho potrieb) je podstatou pojmu spravodlivosti ako hodnoty, ideálu, ktorý sa uskutoční v komunizme. Tomuto ideálu slúžia ako prostriedky postuláty spravodlivosti, uplatňovanej v prvej fáze vývinu komunizmu.

Socialistická koncepcia spravodlivosti (každému podľa jeho práce) znamená priznanie práva človeku na disponovanie produktmi svojej činnosti podľa vlastnej vôle a záujmov. Nezaručuje mu však ešte moc nad podmienkami jeho života a práce, nie je zárukou jeho všestranného rozvoja. Abstrahuje totiž od skutočných individuálnych potrieb a osobností ľudí, neberie do úvahy ich právo žiť v zhode s ich ľudskou podstatou. V jej základe leží ešte formálna rovnosť, a teda neúplná sloboda človeka. Až v podmienkach spoločenskej spravodlivosti, t. j. v komunizme sa naplní postulát spravodlivosti, ako ju chápal Marx.

Skeptický záver, pokiaľ ide o odôvodnenie hierarchie hodnôt, stojacej za týmito koncepciami spravodlivosti, je pre marxistickú filozofiu neprijateľný. Hodnotovú hierarchiu svojho etického systému odôvodňujú klasici metódou vlastnou celému ich učeniu, prostriedkami dialektickej logiky. Je to logika, ktorá pozná aj iné dôkazy ako analytické, vyplývajúce z deduktívnych operácií. Spájajú sa v nej teoretický a praktický dôkaz ako momenty dialektickej cesty k poznaniu. Dialektická logika je neformálnou logikou, teóriou argumentácie, v ktorej nejde len o pravdivé či nepravdivé predpoklady, ale aj o zdôvodnenie úmyslu, výberu rozhodnutia, správania. Jankowski vo svojej práci správne hovorí o zdôvodňovaní v širšom zmysle, t. j. „pomocou vážnych, *dobrých* dôvodov racionálneho výberu medzi rôznymi morálnymi systémami, pomocou dôvodov, ktoré nachádzajú svoju oporu v presvedčivosti a neoddiskutovateľnosti, s akou sa v istom období ľudskému duchu ponúkajú“.<sup>23</sup> V spore o hodnoty môžu byť zaangažované argumenty, ktoré nemusia byť výlučne subjektívne, ani nemusia vyplývať z ľubovoľne prijatých axiém, ale ktoré môžu tvrdiť nepochybný faktický stav, alebo hovoriť o spoločenských dôsledkoch prijatia tej či inej morálnej koncepcie. Tieto modely, precedenty, normy, umožňujúce vypracovať kritériá hodnotenia a odôvodňovania konania, nie sú večné, absolútne platné, ale v určitej etape vývinu sa javia ako spoľahlivé.

Výhľad robotníckej triedy v boji za slobodu celej spoločnosti je jedným z týchto vážnych a dobrých dôvodov uplatňovania koncepcie spravodlivosti, tlmočiacej hodnotovú hierarchiu marxistickej etiky.

Základné hodnoty tohto etického systému nie sú ani v experimentálnom zmysle ľubovoľné, pretože sa opierajú o filozofickú, sociologickú a ekonomickú analýzu zákonitostí vývinu spoločnosti, ktorá v diele klasikov ústi do záveru o dialektickej nevyhnutnosti riešiť rozpory spoločenských vzťahov ich novým usporiadaním, umožňujúcim realizáciu bytostných potrieb človeka.

<sup>23</sup> Tamže, s. 128.

Jednou z najefektívnejších ciest rozvíjania mobilizujúceho momentu, vlastného spravodlivosti, je právo. Vo vzťahu k tomuto normatívnemu systému získava kategória spravodlivosti najvýraznejší zmysel. O aký vzťah tu však ide? Je socialistické právo totožné so spravodlivosťou? Alebo je spravodlivosť cieľom, poslaním tohto práva a zároveň kritériom hodnotenia jeho noriem?

Socialistické právne systémy sa rodili v boji so spoločenskými poriadkami, založenými na súkromnom vlastníctve. Predpisy nového práva mali výrazne inštrumentálny charakter, výsostnú dôležitosť nadobudla požiadavka socialistickej zákonnosti. Týmto historickým podmienkam zodpovedal názor, že socialistické právo je stelesnením spravodlivosti, zhodnej s ideou socialistického štátu. Ak socialistický zákonodarca uzavrel spravodlivosť do práva, potom jej najdokonalejšou realizáciou bolo dôsledné zachovávanie tohto práva.

Avšak ani v tomto období sa požiadavka socialistickej zákonnosti neodôvodňovala iba poukazom na jej nevyhnutnosť, ale tým, že je postulátom zachovávaného nového, lepšieho, spravodlivejšieho práva. Sama táto požiadavka upozornila na nevyhnutnosť hodnotiť kvalitu noriem platného práva, porovnávať jeho podstatu a funkcie s ideálmi socialistickej spoločnosti, a teda s ideálmi vytýčenými marxistickým učením. Skúsenosti z vývinu socialistickej spoločnosti taktiež potvrdili, že vo vedomí tejto spoločnosti nežije len zákonná spravodlivosť. A tak sa východiskom posudzovania vzťahu práva a spravodlivosti v socialistickej spoločnosti stáva marxisticko-leninský pojem práva, ktorý usmerňuje pozornosť nielen na nerozlučnú dialektickú jednotu oboch javov, ale aj na ich možnú protikladnosť a rozpornosť.<sup>24</sup>

Základným elementom tohto pojmu je totiž vyjadrenie vôle vládnucej triedy. Vôľa triedy nie je ničím iným, ako úsilím triedy zameraným na dosiahnutie vytýčených cieľov, rozhodnutím triedy ako subjektu, jej cielavedomým konaním na základe triedneho vedomia. Ciele triedy sú účelovým stanoviskom triedy, vedomím triednych potrieb. Potreby triedy sú bezprostrednou formou prejavu nevyhnutnosti v štruktúre triedy ako subjektu, objektívnym odôvodnením jej činnosti. Usmernenie snáh k objektom, uspokojujúcim či schopným uspokojovať potreby triedy, prejavuje sa ako záujem. Kým potreba je kategóriou vyjadrujúcou objektívne elementy činnosti, záujem je jednotou objektívneho a subjektívneho. „Je to vzťah voľby k vlastným potrebám, k podmienkam svojej existencie... pričom táto voľba nie je podmienená len spoločenským bytím subjektu, ale aj jeho mravnými, psychologickými a inými vlastnosťami.“<sup>25</sup> Záujem je faktor determinujúci vôľu. Poznanie záujmu je základom formovania vôle vládnucej triedy, ktorá nachádza svoj výraz v práve. Záujem teda usmerňuje výber objektov napomáhajúcich jeho realizáciu, t. j. výber hodnôt.

<sup>24</sup> GOLLNICK R., HANEY, G.: Sozialistisches Recht und Gerechtigkeit. Staat und Recht 4, 1968, s. 580.

<sup>25</sup> BEJSENOV, V. S., SABIKENOV, S.: Kategorija interesa v prave. Sovetskoe gosudarstvo i pravo 12, 1971, s. 110.

Špecifikom hodnotenia je aj hodnotenie zo zorného uhla spravodlivosti, t. j. zo zorného uhla posudzovania kritéria rovnosti, uplatňovaného v spoločenských vzťahoch. Hodnotenie z hľadiska spravodlivosti je vždy triednym hodnotením, kladúcim do základu práva vôľbu správania, vzťahov, vyhovujúcich záujmom vládnucej triedy. Pozitívny právny systém je potom stelesnením idey spravodlivosti tej triedy, ktorá je schopná povýšiť svoju vôľu na zákon.

Avšak ideál spravodlivosti je spätý nielen s vládnucou, ale aj utláčanou triedou, a preto vzťah oboch tried k pozitívnemu právu bude diametrálne odlišný. Hodnotenie z hľadiska spravodlivosti, ktorej rozhodujúcim elementom sú triedne záujmy a ciele, je protikladné, kým systém práva je jediný. Tu je prameň relatívnej samostatnosti, v triednej spoločnosti rozpornosti oboch kategórií: idey spravodlivosti v protirečivom sociálnom vývine vyjadrujú triedny subjektivizmus. V hodnotiacom postoji, v triednej pravde je však podstatné to, ktorá trieda je schopná stotožniť sa s historickou nevyhnutnosťou, to, v akom rozsahu a stupni sa potreby spoločenského vývinu stanú jej subjektívnymi cieľmi. Čím viac sa trieda stáva nositeľom progresívnych tendencií spoločnosti, tým viac sa jej subjektívne úsilie dostáva do súladu s objektívnou nevyhnutnosťou. Čím je triedne vedomie zrelšie, tým je väčšia zhoda medzi triednou predstavou spravodlivosti a objektívnou spravodlivosťou.

Vo vedomí robotníckej triedy, predstavovanom vedomím komunistickej strany, otvára táto jednota objektívneho a subjektívneho najreálnejšiu možnosť realizovať spravodlivosť, aká sa kedy v dejinách vyskytla.

Avšak socialistické právo nie je totožné so spravodlivosťou, tak ako ju chápali klasici marxizmu. Aj preňho platí otázka, či pod správnym aspektom rovnosti traktuje ľudské bytosti a v akej miere pomáha rozvoju, progresívnym tendenciám spoločnosti. Spravodlivosť stojí ako požiadavka pred tvorbou i realizáciou socialistického práva, ako cieľ, ktorého dosiahnutie je jednou zo základných funkcií tohto práva. Spravodlivosť je (tak v sociologickom, ako aj etickom pojmovom určení) súčasne kritériom hodnotenia socialistického práva.

Systém spoločenských vzťahov (v ich rámci i štát a právo) viac či menej zodpovedá štádiu vývinu výrobných síl. Socialistická spoločnosť predstavuje vývoje najvyšší stupeň harmónie výrobných síl a výrobných vzťahov. Historické zdôvodnenie a spravodlivosť socialistických spoločenských vzťahov spočíva práve na slobodnom vývine týchto síl. Na ich zmenu reaguje socialistická spoločnosť vytváraním nových spoločenských vzťahov a inštitúcií. To predpokladá hodnotenie vzťahov socialistickej spoločnosti, jej politickej i právnej nadvstavby, kritický postoj k spoločenským inštitúciám, vyúsťujúci do snahy nahradiť ich formami lepšie zodpovedajúcimi novovzniknutým potrebám.

Socialistické právo sa stáva nespravodlivým, ak bráni, aby sa uplatnili nové požiadavky spoločenského života. Szotáczy správne konštatuje, že „dané spoločenské vzťahy a organizácia spoločnosti, práve tak ako celý systém politických a právnych inštitúcií, budú spravodlivé, t. j. historicky zdôvodnené, tam

a dovtedy, kde a kým adekvátne a progresívne odrážajú vzťahy v súlade s kritériom existujúcich výrobných síl a ich štádiom vývoja.”<sup>26</sup>

V spravodlivom práve musí byť zhoda všetkých použitých právnych prostriedkov, určených na realizáciu všeobecných cieľov čiastkových právnych opatrení so spoločenskými zákonitostami. Úsilie o spravodlivé právo — to je snaha socialistického zákonodarcu vytvoriť optimálne podmienky realizácie spoločenských zákonitostí pomocou práva, udržiavať rovnováhu medzi dynamickým vývinom a stabilným právom. V tomto zmysle je spravodlivosť kritériom správnej tvorby práva a usmerňovateľom zákonodarcu.

Realizácia spravodlivosti je potom reprodukováný zrod súladu práva s objektívnymi spoločenskými zákonitostami prostredníctvom výberu adekvátnych právnych prostriedkov. Keďže i pre spravodlivosť i pre právo je rozhodujúci súlad so spoločenskými zákonitostami, možno povedať: ak je súlad medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi a súčasne súlad medzi spoločenskými vzťahmi a pozitívnym právom, je realizácia práva aj realizáciou spravodlivosti a naopak.

Jednota medzi právom a spravodlivosťou (v jej sociologickom aspekte) v socialistickej spoločnosti je dialektickou jednotou, nezbavenou možných kontradiktíí, ktoré prináša sám vývin. Kým socialistické právo uspokojuje základné potreby a požiadavky ľudí, vyplývajúce z objektívnych podmienok, spoločnosť ho pociťuje ako spravodlivé. Zmenou objektívnych podmienok mení sa aj táto spokojnosť a začína sa vyžadovať právo lepšie zodpovedajúce predstave spravodlivosti ako hodnotovému súdu o kauzálnych vzťahov sociálneho procesu. Keďže úplné uspokojenie ľudských potrieb prinesie až komunistická organizácia spoločnosti, jednota socialistického práva a spravodlivosti bude vždy rozporná a nedokonaná.

Spravodlivosť vo svojom etickom pojmovom určení, t. j. ako ideál spravodlivého zaobchádzania s ľudskými bytosťami, konkretizovaný vzťahom k určitej hodnotovej hierarchii, do právneho vedomia sa premieta ako kritérium bezprostredného hodnotenia práva. Nachádza tu svoj výraz ako ideál vzťahu práva a spravodlivosti, v základe ktorého leží požiadavka *rovnosti*.

Marx vo svojej *Kritike Gethajského programu* napísal: „Právo stavia svoju povahu na používaní rovnakého meradla: avšak nerovnaké individua... možno merať rovnakým meradlom vtedy, ak ich postavíme pod rovnaký zorný uhol, ak sa na ne pozeráme len z určitej stránky... a nevidíme na nich už nič iného... Aby sa právo vyvarovalo týchto nezrovnalostí, muselo by byť skôr nerovné, ako rovné.”<sup>27</sup> Podľa Marxa kritérium rovnosti, ležiace v základe práva, závisí od výrobného spôsobu danej etapy vývinu spoločnosti a cieľov triedy, ktorá v nej vládne. Potiaľ pre každé právo ako nástroj vládnucej triedy je vhodné určenie rovnakého meradla dôsledkom triedneho vedomia spravodlivosti.

<sup>26</sup> SZOTÁ CZKY, M.: cit. článok, s. 37.

<sup>27</sup> MARX, K.: Poznámky na okraj programů německé dělnické strany. MARX, ENGELS: Kritiky programů, Praha 1948, s. 42—43.



Buržoázny výrobný spôsob, založený na rozvoji obchodu a výmene tovarov rovnakej hodnoty, prvý raz v dejinách umožnil osobnú slobodu subjektov spoločenských vzťahov, právnú nezávislosť jedných od druhých, t. j. právnú rovnosť. Táto rovnosť však ostáva v kapitalistickej spoločnosti formálnym princípom, ktorého zrealizovanie by znamenalo zrušenie univerzálnosti jej práva. Sociálne vzťahy sa do práva odrážajú v prevrátenej podobe, t. j. ako vzťahy rovnosti. Takýto právny fetišizmus môže prekonať jedine spoločnosť, ktorá fakt právnej rovnosti dokáže realizovať aj v sociálno-ekonomickej oblasti.

Socialistické právo vyjadruje novú sociálno-ekonomickú skutočnosť, z ktorej sa odstránilo vykorisťovanie a triedny antagonizmus, v ktorej právo zmenilo svoj charakter. Problém faktickej a právnej rovnosti je tu v novom svetle. Rovnosť, uskutočňovaná socialistickým právom, sa prejavuje

- v rovnakom procesnom postavení všetkých občanov,
- v rovnosti členov spoločnosti, v ich principiálne rovnakom vecnom i právnom postavení k sebe navzájom i ku kolektívu, pri utváraní a rozvoji ich individuálnych životných podmienok, pri tvorbe a realizácii spoločenských záležitostí a pod.

Právo vytvára a garantuje rovnaké možnosti občanov vo všetkých sférach spoločenského života, avšak ľudia, líšiaci sa svojimi schopnosťami, talentom, psychickými a fyzickými vlastnosťami, vôbec ich rovnako nevyužívajú. K tomu pristupuje ešte problém aplikácie ako rovnakého meradla, kritéria práce či zásluh. Princíp rovnosti vo sfére rozdeľovania materiálnych statkov, potvrdený socialistickým právom, prejavuje sa v tom, že práva bezprostredných výrobcov sú v proporcionálne vykonanej práci. Takto i socialistické právo podriaďuje rovnakému meradlu rôznosť. Nie je to už antagonistická rôznosť, pretože sa odstránil jej základný zdroj, súkromné vlastníctvo. Súčasne socialistická spoločnosť koriguje vzťah „rovnaké meradlo na nerovnakých ľuďoch“ progresívnym zďaňovaním, rodinnými prídavkami a pod. Avšak kým spoločenské, skupinové a individuálne záujmy socialistickej spoločnosti nebudú rovnaké, kým všetci členovia spoločnosti nenájdu v práve potvrdenie totožnosti svojho skutočného postavenia, nemôže byť ich vzťah k právu rovnaký. Vzťah tých, ktorí sa právom cítia zvýhodnení, je k právu iný ako vzťah tých, ktorí ho pociťujú ako určitú hranicu svojej slobody.

Aj v práve sa rovnosť a sloboda prepletajú, čo sa formálne javí tak, ako by rovnosť bola princípom delenia a sloboda rozdeľovaným objektom.

Socialistická spoločnosť je stále schopnejšia usmerňovať pôsobenie objektívnych zákonitostí, objektívne nevyhnutných tendencií vývinu, stavajúc proti nim svoju vôľu a poznanie. Robí to pomocou rôznych prostriedkov, vrátane práva. Právo vo vzťahu k sociálnej slobode vystupuje ako prostriedok špecifického sprostredkovania objektívne nevyhnutných tendencií spoločenského vývinu. Vyjadruje hranice determinované množstvom príčin, v rámci ktorých vystupuje individuálne konanie ako právne relevantné.

V socialistickej právnej teórii sa často stretávame s negatívnym vymedzením pojmu právnej slobody ako priestoru, do ktorého nezasahuje štátne donútenie.



Takéto vymedzenie právnej slobody sa dopĺňa tvrdením, že právne normy slobodu nielen dedukujú, ale koordinovaním individuálnych slobôd a určením presných hraníc a foriem donútenia ju zároveň vytvárajú.<sup>28</sup> Avšak tvrdenie, že sloboda je výsledkom noriem, je zúžené len na určitý jej aspekt — na sociálnu slobodu, a abstrahuje od problému vzťahu individuálneho právneho vedomia k pozitívnemu právu. Reglementácia ľudského správania právom nemusí sa pociťovať ani ako obmedzenie, ani ako element slobody. Človek, akceptujúci právne normy a zásady ako imperatívne vyjadrenie hodnôt, ktoré uznáva, je slobodný v zmysle slobody od niečoho. Človek, ktorý súbor právnych noriem pociťuje ako súbor nanútených a subjektívne neakceptovaných noriem, bude v spomenutom zmysle neslobodný.

Avšak pri analýze vzťahov adresáta k právu vystupuje sloboda nielen vo svojom negatívnom aspekte, ale aj ako sloboda niečoho. Z hľadiska človeka ako sociálneho subjektu nie je totiž dôležité len to, aký je jeho aktuálny stav v spoločnosti a v štáte, ale aj to, čím sa v nich môže stať, ako sú zabezpečené možnosti jeho ďalšieho zdokonaľovania a vývinu. Právna sloboda v negatívnom vymedzení (poznatie právnej nevyhnutnosti) je len predpokladom formovania cieľov a výberu prostriedkov ich uskutočňovania, t. j. predpokladom konania v súlade s touto nevyhnutnosťou. Právo vystupuje ako element historickej nevyhnutnosti v tom zmysle, že isté sociálno-ekonomické vzťahy v ňom korešpondujú s historickou nevyhnutnosťou. Avšak táto nevyhnutnosť v spoločenských vzťahoch nie je jednoznačná, nepoukazuje na jediné riešenie. Vždy dáva možnosť voľby, aj keď kladie isté medze. Právne regulovanie je teda do určitého času nevyhnutnou podmienkou a prostriedkom rozvíjania slobody, avšak v rámci tejto nevyhnutnosti ostáva možnosť využívať ho v záujme rozvoja spoločenských subjektov. Potom je možné, aby socialistické právo bolo pre človeka nielen súborom povinností, ktoré ho obmedzujú, ale aj súborom vzorov správania, umožňujúcich uplatnenie jeho slobody.<sup>29</sup>

Základná črta slobody vôle — schopnosť rozhodovať sa so znalosťou veci — podmieňuje možnosť uložiť ľuďom právnú zodpovednosť.

Zodpovednosť sa vo všeobecnej rovine javí ako povinnosť spoločnosti nariaďiť sankciu za porušenie zásad, princípov, pravidiel dôležitých pre život spoločnosti, ako aj povinnosť túto sankciu realizovať. Súčasne sa zodpovednosť javí ako vnútorný vzťah sociálneho subjektu k povinnosti, ako dôležitá sociálno-psychická vlastnosť osobnosti, predpokladajúca vedomé zachovávanie povinnosti, umenie zlaďiť osobné a celospoločenské záujmy, spolupracovať na vytýčených spoločenských cieľoch.

Zodpovednosť ako element slobody je aj momentom každého štrukturálneho elementu právneho systému. Právna zodpovednosť občana v socializme zahrnuje objektívne i subjektívne, pozitívne i negatívne aspekty. Malcev ju vymedzuje ako

<sup>28</sup> MALCEV, G. V.: *Socialističeskoe pravo i svoboda ličnosti*, Moskva 1968, s. 65.

<sup>29</sup> Na tomto mieste sa nebudeme zaoberať normatívnym aspektom právnej slobody, ktorý sa s jej eticko-právnym pojmom tesne spája, pretože ide o úzko špecifickú právnoteoretickú problematiku.

- čestné, svedomité, dôsledné plnenie všetkého, čo predpisujú zákony štátu či od nich odvodené právne normy;
- schopnosť právne zhodnotiť svoje činy, v tej či inej zákonom určenej forme zodpovedať za dôsledky svojich činov.<sup>30</sup>

Idea slobody sa odráža v celom právnom poriadku. Zďaleka ju nevyčerpáva pojem občianskoprávnej rovnosti. Táto rovnosť je len výrazom ekvivalencie v majetkových vzťahoch, ktoré nemajú privilegované postavenie z hľadiska vyjadrenia idey slobody. Dôležitou sférou slobody osobnosti je aj rovnosť vo verejnoprávnych vzťahoch, t. j. rovnaká možnosť subjektov vstupovať do týchto vzťahov, zúčastňovať sa na ich utváraní a vývine.

\* \* \*

Rozbor vzťahov rovnosti a idey slobody, ležiacich v základe socialistického práva, nám ukázal, že toto právo nevyhnutne nesie pečať spoločnosti, ktorej ekonomické podmienky nedovoľujú byť celkom spravodlivou. Ako je tejto spoločnosti imanentná spravodlivosť i nespravodlivosť, tak medzi pojmami spravodlivosti a práva ostáva rozpor, ktorý sa vyrieši až vo vyššej fáze spoločenského vývinu — v komunizme.

Zostáva nám zopakovať známy Knappov záver o spravodlivosti socialistického práva: „Je nespravodlivé ako právo vôbec (ako rovnaké meradlo na nerovných ľudí) z hľadiska komunistickej spravodlivosti, je spravodlivé z hľadiska spoločnosti socializmu, jednotlivé jeho normy môžu však byť spravodlivé alebo nespravodlivé aj z hľadiska vývinového stupňa socialistickej spravodlivosti, dosiahnutého v tejto prvej fáze komunizmu... Prvý konflikt práva a spravodlivosti sa rieši len a výlučne odumretím práva. Druhý konflikt práva a spravodlivosti sa rieši uvedením práva (platného) do súladu so spoločenským vedomím spravodlivosti... v socialistickej spoločnosti a riešenie týchto konfliktov je nakoniec i súčasťou procesu odumierania práva, a teda súčasťou cesty smerujúcej k riešeniu prvého konfliktu.“<sup>31</sup>

\* \* \*

Cieľom nášho rozboru bolo prispieť k rozpracúvaniu problematiky vzťahu práva a spravodlivosti, ktorá si nijako nezaslúži byť na periférii právneho myslenia.

Spravodlivosť je široko teleologicky orientovanou silou, ktorá napomáha súlad medzi právom a spoločenským vedomím, silou zabráňujúcou stereotypne riešiť právne problémy. Vysoká úroveň poznania vzťahu práva a spravodlivosti, usmerňujúca pozornosť tak na tvorbu, ako aj na aplikáciu práva, nie je bezvýznamná pre zvyšovanie efektívnosti právnych noriem i celého procesu akceptovania socialistického práva.

<sup>30</sup> MALCEV, c. d., s. 31.

<sup>31</sup> KNAPP, c. d., s. 175—176.

Александра Крскова

Автор статьи стремится дать понятийный анализ справедливости в ее соотношении с равенством и свободой, а также применительно к области правовой теории.

Справедливость является как социологической, так и этической категорией.

Критерий справедливости как социологической категории подчинен наиболее общему критерию социальной ценности каждого явления — научно обоснованным потребностям дальнейшего развития производительных сил и производственных отношений в интересах широких масс трудящихся. Справедливость под этим углом зрения представляется как верное, т. е. способствующее тенденции человечества к образованию более совершенных общественных отношений, устройство этих отношений и одновременно как критерий их оценки.

Справедливость как этическая категория является идеалом равного обращения с человеческими существами, конкретизированного отношением к ценностной иерархии марксистской этики. Равенство, как константный элемент так понимаемой справедливости, при социализме связано с концепцией 1) признания человеку того, что ему принадлежит на основе его труда (справедливость в более узком смысле) или 2) признания соответствующих прав человеку независимо от его вклада (справедливость в более широком смысле). Только более широкое понимание ее является сущностью марксистского идеала справедливости.

Одним из наиболее эффективных путей развития мобилизирующего момента, свойственного справедливости, является право.

Справедливость как постулат стоит перед созданием и реализацией социалистического права, как цель, достижение которой является одной из его основных функций. Справедливость одновременно является критерием оценки этого права.

Социалистическое право как равный критерий для неравных людей является несправедливым с точки зрения коммунистической справедливости, однако оно является справедливым с точки зрения социалистического общества.

## JUSTICE IN SOCIALIST LAW

A. Krsková

The paper attempts at a notional analysis of justice in its correlation with equality and freedom, as well as its application to the sphere of theory of law.

Justice is thus a sociological category as well as an ethic one.

The criterion of justice as a sociological category is subordinated to the most general criterion of the social value of every phenomenon — to the scientifically justified requirements of a further development of productive forces and productive relations on behalf of the broad masses of working people. From this aspect justice appears as a correct, i. e. helping the tendency of mankind to create more perfect social relations, arrangement of these relations and at the same time a criterion of their evaluation.

Justice as an ethic category is an ideal of equal treatment of human beings concretized by the relation to the hierarchy of values in Marxist ethics. Equality, as a constant element of such a conceived justice, in socialism is bound together with the conception 1) to accord to man what he deserves according to his work (justice in a strict sense) or 2) to accord to man the appropriate rights regardless of his contribution (justice in a broader sense). Only the broader conception is the substance of the Marxist ideal of justice.

One of the most effective ways of developing the mobilizing moment appropriate to justice is law.

Justice stands as a postulate before the creation and realization of socialist law, as an aim the achievement of which is one of its fundamental functions. Justice is at the same time the criterion of evaluation of this law.

Socialist law is unjust as an equal standard for unequal people, from the point of view of communist justice, but it is just from the point of view of the society of socialism.